

Tanulmányok

AZ EGYETEMI OKTATÓI ÉLETÚT (ÉLETPÁLYA) LEGFŐBB ÁLLOMÁSAI – NEMZETKÖZI VONATKOZÁSÚ ÁTTEKINTÉS

MILESTONES OF THE UNIVERSITY TEACHING CAREER (LIFE JOURNEY) – INTERNATIONAL OVERVIEW

Hamza Gábor¹, Lakatos Péter Levente²

¹az MTA rendes tagja, professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
gabor.hamza@ajk.elte.hu

²igazgatóhelyettes, Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, Titkárság
lakatos.peter@mab.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány szerzői a habilitációt hazai és nemzetközi viszonylatban elemzik. Foglalkoznak az egyetemi tanár jogviszonyának kérdéseivel. Hangsúlyozzák, hogy számos országban nincs életkorhatár a professzori munkakör betölthetőségét illetően. Elemzik a lett Alkotmánybíróság döntését, amely indokolásában hivatkozik a nemzetközi gyakorlaton túlmenően a lett Alkotmányra, ami védelmet nyújt az életkorral kapcsolatos diszkrimináció ellen. Foglalkoznak a díszdoktori cím (doctor honoris causa) adományozásával. A szerzők végül a sub auspiciis promotio kialakulásának történetét és hatályos szabályozását tekintik át.

ABSTRACT

The authors of the study analyse the 'habilitatio' both in national and international context. They pay special attention to the labour law related aspect of the status of the full university professors. The authors point out that in several countries no age limit exists in regard to full university professors. According to the authors the decision of the Constitutional Court of Latvia deserves particular attention referring explicitly to the Latvian Constitution prohibiting age discrimination. The article discusses the question of the title 'doctor honoris causa'. In the final part of the study the authors review the history and the contemporary regulation of the 'sub auspiciis promotio'.

Kulcsszavak: felsőoktatás, egyetemi tanár, professor emeritus, doctor honoris causa, sub auspiciis promotio

Keywords: higher education, professor, professor emeritus, doctor honoris causa, sub auspiciis promotio

1. Magyarországon az oktatói pálya csúcsa ma is az egyetemi tanári munkakörben történő alkalmazás, aminek feltétele – többek között –, hogy az érintettet az államfő, a köztársasági elnök egyetemi tanárrá nevezze ki, vagyis egyetemi tanári munkaköri címet adományozzon neki.¹ A munkakörben történő alkalmazás törvényi feltételei a doktori fokozat, a habilitáció vagy azzal egyenértékű nemzetközi felsőoktatási oktatói gyakorlat, idegen nyelvű publikációk, szeminárium (gyakorlati foglalkozás) és előadás tartása. Törvényi feltétel továbbá, hogy az érintett az adott tudomány vagy művészeti terület olyan nemzetközileg is elismert képviselője legyen, aki kiemelkedő tudományos kutatói, illetőleg művészi munkásságot fejt ki, továbbá a kutatásban, kutatástervezésben, valamint az oktatásban szerzett tapasztalatai alapján alkalmas a hallgatók, a PhD-képzésben részt vevők és a tanársegédek tudományos, művészi, tanulmányi munkájának vezetésére, irányítására.

A kinevezési folyamat első állomása a rektor által kiírt pályázat. A benyújtott pályázatokat az egyetem szenátusa értékeli, majd támogatás esetén a rektor, a munkaköri cím adományozása céljából megfogalmazott javaslatát megküldi a felsőoktatási intézmény fenntartójának a célból, hogy az a miniszter útján továbbítsa a munkaköri cím adományozására jogosultnak, vagyis a köztársasági elnöknek.

A 2019. január 1-től hatályos törvényi, jogszabályi változások értelmében, bizonyos esetekben a felsőoktatási intézmény rektorán kívül a Magyar Tudományos Akadémia (MTA), a Magyar Művészeti Akadémia (MMA), illetve a Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) is kezdeményezheti a kinevezést, azonban megkerülhetetlen eleme a processusnak a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) előzetes szakértői véleményének beszerzése, ettől a törvény egyedül a hitéleti képzésekkel összefüggésben enged eltekinteni. A MAB saját, naprakész, a tudományterületi sajátosságokat is figyelembe vevő bírálati szempontrendszerre alapján értékeli az egyetemi tanári pályázatokat, többkörös – külső szakértői, szakbizottsági, kollégiumi és testületi szintű – véleményezési eljárás keretében. A minisztert a MAB és Felülvizsgálati Bizottsága véleménye jogilag nem köti,² azonban az attól való eltérés a gyakorlatban ritka. Mégis felvet jogi relevanciájú aggályokat, ám ezek részletezése és értékelése a jelen áttekintésnek nem képezik tárgyát. Megjegyzendő, hogy a miniszter által a MAB támogató döntéstől való eltérésre eddig nem került sor. A 2017/2018-as tanév első, őszi szemeszterében Magyarországon összesen 1726-an töltötték be egyetemi tanári munkakört. Ugyanezen időszakban főiskolai tanár 563, egyetemi docens 4341, főiskolai docens 1002, adjunktus 4202, tanársegéd pedig 2929 személy volt. Összehasonlításképpen érdemes utalni arra, hogy a Németországi Szövetségi Köztársaságban

¹ Magyarország Alaptörvénye 9. cikk (4) bekezdés c) pontjának felhatalmazása alapján.

² A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (Felsőokt. tv. (új) 27. § (3); 28. § (5); 29. § (1), (3); 64. § (7); 69. § (1), (3), 92. § (6) f).

(NSZK) 2016-ban az egyetemeken 24 256 aktív egyetemi tanár volt, amibe beleértendő a különböző professzori szinteken tevékenykedő valamennyi oktató.

2. A magyarországi kinevezési metódus sajátos vonásokkal rendelkezik. Többek között azért, mert külföldi akkreditációs szervezetek jellemzően nem foglalkoznak egyetemi tanári pályázatok értékelésével. Ugyanakkor általánosságban elmondható, hogy alapvetően hasonló tényezők kerülnek figyelembevételre más európai és Európán kívüli országokban is. Ilyen például a docensi cím, a tudományos fokozat, a habilitáció, a többéves oktatási gyakorlat, a kiemelkedő hazai és nemzetközi tudományos tevékenység és elismertség vagy a doktoranduszok száma.

A fentiek közül, a téma beható vizsgálata során elengedhetetlen, hogy közelebbről is szemügyre vegyük a habilitáció intézményét. A habilitációval kapcsolatosan mindenekelőtt fontos leszögezni, hogy nem mindenhol létezik. Így nincs például az Amerikai Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban, Svédországban, Csehországban és a Ciprusi Köztársaságban (Kipriaki Dimokratia). Azon országokban pedig, ahol ismert a habilitáció – jellemzően a posztszocialista országokban, illetőleg Németországban és Franciaországban –, ott a docensi, illetve ezt követően a professzori titulus megszerzésének előfeltétele. Általánosságban elmondható, hogy a habilitáció elnyerésének feltételei között szerepel a tézis vagy cikkek gyűjteménye, a legalább öt-hat éves oktatói tapasztalat, jelentős publikációs tevékenység, valamint a külföldön szerzett tapasztalat. Ilyen a rendszeres külföldi konferenciaszervezés vagy a külföldi tanulmányút.

A habilitációs eljárás alapvető célja, hogy megállapítsa azt, hogy az illető alkalmas-e, illetve képes-e az adott tudományos ismeretek oktatására. Egyes országokban úgy vélik, hogy még a PhD sem elegendő, pontosabban megfelelő szűrő. Ezt a korlátot nézetük szerint azzal lehet áthidalni, hogy a PhD-dolgozaton kívül vagy külön tézist, vagy teljes publikációs tevékenységet vizsgálunk, továbbá több helyen tekintettel vannak a PhD-értekezések minősítésére is. Jó példa nézetünk szerint erre Németország, ahol habilitációra csak azok jelentkezhetnek, akik jó eredménnyel védték meg PhD-értekezésüket. Magyarországon a habilitáció minimumkövetelményeit ugyan kormányrendelet³ rögzíti, ám az egyetemek habilitációs bizottságai ennél szigorúbb követelményeket is meghatározhatnak, erre vezethető vissza az, hogy a habilitált doktori cím értéke intézményenként eltérő lehet.

3. Következő lépésként, a pályáiv ormaként értékelendő a professzori – Magyarországon korábban használatos, kifejezéssel nyilvános rendes egyetemi tanár (*ordentlicher öffentlicher Professor*, o. ö. Prof. Németországban, korábban Porsorsországban) – kinevezés, amellyel kapcsolatban, a nemzetközi gyakorlatban

³ A doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) kormányrendelet.

rendszerint az alábbi tényezőket vehetik figyelembe: docensi cím, továbbá habilitáció, PhD (mint a hazánkban létező, törvény által nevesített – elismert – egyetlen tudományos fokozat) vagy DSc-fokozat, többéves egyetemi oktatói tapasztalat, jelentős hazai és nemzetközi tudományos tevékenység, hírnév szakmai körökben, valamint a folyamatban lévő és a végzett doktoranduszok száma. A DSc kapcsán fontos kiemelni, hogy az a legtöbb fejlett európai és Európán kívüli országban (Európán kívül például az Amerikai Egyesült Államokban, Európában például Németországban, Franciaországban és Svédországban) nem létezik, és a poszt-szocialista országok egy részében (így például Csehországban, Észtországban vagy Lengyelországban) is vagy megszűnt, vagy korábban sem létezett.

Az Amerikai Egyesült Államokban az egyetemi docensek legalább hat-nyolc év aktív oktatói munka után pályázhatnak a professzori címre. Itt utalunk arra, hogy a professzori cím és a tanszék, pontosabban a tanszékvezetés, nem kapcsolódnak feltétlenül egymáshoz. A Németországi Szövetségi Köztársaságban a tanszékvezető (Lehrstuhlinhaber) egyetemi tanár, azonban van olyan egyetemi tanár is, aki nem tanszékvezető. Nézetünk szerint kívánatos volna a tanszék vezetőjének egyetemi tanárt megbízni, amennyiben ez lehetséges. Ha ennek nincsenek meg a személyi feltételei, ideiglenes, hat hónapra szóló, esetleg – kivételesen – meghosszabbítható megbízással volna célszerű a tanszékvezetés kérdését rendezni.

A legfontosabb szempont itt is a magas színvonalú oktatói és kutatói tevékenység, kiemelkedő hazai és nemzetközi tudományos tevékenység, valamint az adott intézményben való aktív közéleti szerepvállalás. Az európai gyakorlatot tekintve kiemelendő a német minta, ahol a professzori létnek különböző szintjei vannak, melyek a pályázó tudományos és oktatói kvalifikáltságához és teljesítményéhez igazodnak és természetesen a fizetési besorolásuk (W⁴1, W2, W3) is eszerint tagozódik. Ezek alapján az alábbi szinteket különböztethetjük meg: *Juniorprofessor* (W1), *Außerordentlicher Professor* (W2), *Ordentlicher Professor* (W3), valamint *Universitätsprofessor* (ezen belül W2 és W3 kategóriák). A juniorprofesszori cím megszerzésének nem feltétele a habilitáció, így ők enélkül is pályázhatnak magasabb professzori státusra. Juniorprofesszori címet azonban csak azok kaphatnak, akinek a tudományos tevékenysége már fiatalon is kiemelkedő, és PhD-jüket is kiváló minősítéssel értékelték.

Tevékenységüket hároméves oktatói és kutatói munka után felülvizsgálják, és amennyiben az folyamatos és magas szintű megfelelést mutat, léphetnek tovább a következő szintre. A pályázati anyagok alapján a tudományos és oktatói tevékenységet rendszerint különböző számú bíráló, majd különféle bizottságok értékelik, a végső döntést pedig a rektor vagy egy független központi tanács, vagy testület hozza meg, melyek jellemzően nem felsőoktatási minőségbiztosítási ügynökségek. A nemzetközi gyakorlatot áttekintve összefoglalóan megállapítha-

⁴ Mint *wage*, azaz munkabér.

tó, hogy a professzori cím elnyerésének feltételeit tekintve a kisebb volumenű eltérések ellenére számos hasonlóság található, továbbá, hogy az értékelő eljárások során a fejlett országokban inkább helyeződnek előtérbe a kvalitatív, mint a kvantitatív szempontok. Ennek megfelelően a publikációk számánál, általánosságban nagyobb hangsúllyal kerül figyelembevételre azok minősége. A legértékesebbek ez alapján azok a folyóiratcikkek, amelyek neves, jellemzően impaktfaktoros, angolszász folyóiratokban jelennek meg.

Az egyetemi tanárok bére részben igazodik természetesen az egyes országok gazdasági fejlettségéhez, de jelentősen befolyásolja az is, hogy milyen az oktatók társadalmi megbecsülése az adott kulturális közegben. A Világgazdasági Fórum által végzett kutatás szerint Kínában a legmagasabb a tanárok társadalmi presztízse. Bizonyos országokban pedig (például Brazíliában) jelentős eltérés tapasztalható az oktatói bérek terén a magán és az állami felsőoktatási intézmények bérkategóriái között. Magyarországon az egyetemi tanári bérek mindenkori minimumát az oktatói bértábla határozza meg.

4. Magyarországon az oktató és a kutató egyaránt hetvenedik életévének betöltéséig foglalkoztatható. Egyetemi tanár esetén a foglalkoztatásra irányuló jogviszony megszüntetésére a rektor jogosult. Ezt követően a főiskolai, illetve egyetemi tanári címmel rendelkezők, akiknek foglalkoztatását nyugdíjazásra tekintettel megszüntetik, az egyetem szenátusának döntése alapján professor emeritus vagy professor emerita (együttesen: professor emeritus) címet kaphatnak. Az e címhez kapcsolódó jogokat, oktatói és egyéb kötelezettségeket, juttatásokat, valamint azok időtartamát az adott felsőoktatási intézmény foglalkoztatási követelményrendszerében kell meghatározni.⁵ A szó a latin eredetű *emereri* igéből származik, amelynek jelentése: szolgálattal elbocsátást kiérdemelni, „kiérdemesülés”. A kifejezést a nemzetközi szakzsargon nyugalmazott professzorokon túl visszavonult püspökökre, valamint egyéb állami és más, tiszteletben álló, visszavonult személyek címében is alkalmazza. A professzori emeritálás intézménye az Amerikai Egyesült Államokban és Németországban terjedt el elsőként.

A nemzetközi gyakorlatban e téren azonban már közel sincs olyan teljes mértékű összhang, mint a professzori kinevezések követelményrendszerében. Fontos utalni arra, hogy számos országban egyáltalán nincs életkorlimit, azaz életkorhatár a professzori munkakör betölthetőségét illetően. A posztoszocialista országok körét illetően kiemelt példaként szolgál a lett Alkotmánybíróság döntése⁶, amely indokolásában hivatkozik a nemzetközi gyakorlaton túlmenően a lett Alkotmány 106. cikkére, ami védelmet nyújt a személyek számára a munkaerőpiacon való megkülönböztetés, diszkrimináció ellen, és garantálja, hogy minden ember sza-

⁵ Felsőokt. tv. (új) 31. § (4), 32. § (1).

⁶ A lett Alkotmánybíróság 2002–21–01. számú ügyben 2003. május 20. napján hozott ítélete.

badon választhassa meg munkáját és munkahelyét azzal, hogy ennek a jognak az érvényesíthetősége elválaszthatatlan a személy képességeitől és képesítésétől.

Az emeritusi státusz a nemzetközi gyakorlatban lehet opcionális is. Ám a cím odaitélésének folyamata annyiban egységes, hogy az rendszerint az egyetem legfőbb szervének illetékességi körébe tartozik. Az emeritálás kapcsán fontos kiemelni, hogy az nem jelenti az adott személy mindenfajta, az egyetemhez kapcsolódó oktatói és szakmai tevékenységtől történő visszavonulását, sőt. Az emeritusok továbbra is oktathatnak, kutatásaikhoz anyagi támogatást kapnak, legtöbb esetben irodájukat is megtarthatják. Intézetük, tanszékük, tanszékcsoportjuk teljes jogú tagjai maradhatnak, az intézetet, illetve tanszéket érintő kérdésekben, korábbi helyzetükhöz hasonlóan, szavazati joggal rendelkeznek. Operatív, adminisztrációs természetű vezetői feladataikat azonban kollégáik veszik át.

5. A teljes körű áttekintés érdekében feltétlen említést érdemel a díszdoktori cím, amely ugyan kevésbé elterjedt, mégis tekintélyes rang az egyetemi életben. *Doctor honoris causát*, vagyis díszdoktori címet először a 15. század végén adományozott az Oxfordi Egyetem. Az Egyesült Államokban a Harvard Egyetem volt az első a 17. században, majd fokozatosan általános gyakorlat lett a világ legtöbb egyetemén. A címet rendszerint idősebb korban lehet elnyerni egy kiemelkedően eredményes és széles körben, nemzetközileg nagy megbecsülést kiváltó tudományos életmű alapján.

A *doctor honoris causa* tudományos fokozatot vagy oktatói munkakört nem jelent, és ezt – szemben a korábban említettekkel – nem a jelölt, illetőleg pályázó, hanem az adományozó egyetem kezdeményezheti. A magyar szabályozást illetően először a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről szóló 51/2001. (IV. 3.) – ma már nem hatályos – kormányrendeletben kerül említésre a *honoris causa* doktori cím, melynek vonatkozásában a felsőoktatási intézmények hatáskörébe utalja a kérdés rendezését.

A hatályos doktori kormányrendelet értelmében⁷ a rektor javaslatára a felsőoktatási intézmény szenátusa a doktori tanács véleményének kikérésével tiszteletbeli doktori (*doctor honoris causa*) vagy tiszteletbeli doktori és professzori (*doctor et professor honoris causa*) címet adományozhat annak, aki az egyetem doktori szabályzatában foglaltak alapján arra érdemessé vált azon tudományágban, amelyben az adott felsőoktatási intézmény doktori fokozat odaitélésére jogosult. A szabályozás tehát kiemeli, hogy a címadás tudományos teljesítményhez kötött. Megkülönböztet továbbá két különböző címet, melynek értelmében vagy a tudomány területén (*doctor et professor*), vagy más téren (*doctor*) elért eredmények alapján ítélt oda a cím. Az egyetemi szabályzatokban megtalálható a kormányrendelet szövege, ami esetenként az adható címek maximalizálásának

⁷ 387/2012. (XII. 19.) kormányrendelet 20. §.

vagy visszavonásának szabályozásával egészül ki. A diploma átvételére az egyetem avatási ünnepségein kerül sor, ahol a laudációt követően a kitüntetetteknek alkalmuk nyílik előadás tartására.

6. Végül, de nem utolsósorban – még ha nem is kifejezett oktatói életállomás – külön kiemelendő a kitüntetéses doktorrá avatás, vagyis a *sub auspiciis promotio*, amelynek jelentősége az osztrák példán keresztül szemléltethető leginkább, ahol a legjelentősebb tudományos grémiumok vezetői napjainkban is aranygyűrűs doktorok. Többek között prof. dr. Helmut Denk, az Osztrák Tudományos Akadémia korábbi elnöke, vagy Heinz Werner Engl professzor, a Bécsi Egyetem jelenlegi rektora. Ausztriában az első dokumentált kitüntetéses doktorrá avatásra a 17. században került sor, II. Ferdinánd német-római császár (1619–1637), magyar király (1618–1637) és cseh király uralkodása (1617–1637) alatt, aki korábban az ingolstadti jezsuita egyetemen folytatott tanulmányokat. A *sub auspiciis promotio* ezt követően az Osztrák–Magyar Monarchia több egyetemén is ismert volt, egyebek mellett Krakkóban, Lembergben és Prágában.

A *sub auspiciis promotio* lényeges eleme, hogy a doktoráló személy egy jelentős értékű arany ékszer, aranygyűrűt, aranyláncot, esetleg aranyérmét kap ajándékba. A doktorrá avatás ezen formája igen rangos akadémiai, illetőleg egyetemi esemény, amely az adott felsőoktatási intézmény presztízsét is növeli.

Hazánkban az első díszdoktori címet Báró Eötvös Ignác kapta a pesti egyetemen a 19. század elején, ám ekkor még nem vált rendszeressé. A felsőoktatási rendszerbe csak jóval később, a 20. században került be, 1958-ban NET (Népköztársasági Elnöki Tanács) határozat szintjén, majd ezt követően az oktatásról szóló 1985. évi I. és az e törvény módosításáról szóló 1990. évi XXIII. törvény szabályozta. A hatályos szabályozást a doktori kormányrendelet tartalmazza.

A rendelet szövege taxatív módon sorolja fel azokat a feltételeket, melyek fennállása esetén kitüntetéssel avatható doktorrá egy adott személy, és rendelkezik az avatás technikai részleteiről is, mely alapján a kitüntetéses doktorrá avatáshoz történő hozzájárulás érdekében a felsőoktatási intézmény javaslata alapján az oktatásért felelős miniszter tehet előterjesztést a köztársasági elnöknek. Az előterjesztéshez az intézmény rektora kell hogy megküldje az illetékes miniszternek azokat a dokumentumokat, melyek tanúsítják a vonatkozó feltételek maradéktalan fennállását. A kormányrendelet az ajándékozandó kitüntetés paramétereiről is rendelkezik, eszerint a kitüntetéses doktorok avatásukkor Magyarország címerével ellátott, 8 g súlyú 14 karátos aranygyűrűt kapnak.⁸ A kitüntetéses avatásra a doktori (PhD) fokozat megszerzésekor kerülhet sor. Kivételt képez ez alól a jogászképzés, tekintettel arra, hogy a joghallgatók már az osztatlan képzés befejezését követően tudományos fokozatnak nem minősülő doktori címet (dr. jur.) kapnak.

⁸ 387/2012. (XII. 19.) kormányrendelet 18–19. §.

JOGI HIVATKOZÁSOK

- A doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről szóló 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet
- A doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet
- A felsőoktatási minőségértékelés és -fejlesztés egyes kérdéseiről szóló 19/2012. (II. 22.) Korm. rendelet
- A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény
- A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény felsőoktatásban való végrehajtásáról és a felsőoktatási intézményben való foglalkoztatás egyes kérdéseiről szóló 395/2015. (XII. 12.) Korm. rendelet
- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény
- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 87/2015. (IV. 9.) Korm. rendelet
- A lett Alkotmánybíróság 2002–21–01. számú ügyben 2003. május 20. napján hozott ítélete Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

IRODALOM

- Bazsa Gy. (2015): Tudományegyetemeink díszdoktorai. *Debreceni Szemle*, 2, 145–160. http://szemle.unideb.hu/wordpress/wp-content/uploads/bsk-pdf-manager/640_2015-09-04.PDF
- Bazsa Gy (2017): Felfelé a pályán. Hazai oktatói-kutatói karrierállomások. *Magyar Tudomány*, 178, 5, 594–607. <http://www.matud.iif.hu/2017/05/12.htm>
- Catto, J. I. – Evans, R. (eds.) (1992): *The History of the University of Oxford*. Vol. II. *Late Medieval Oxford*. Oxford: Clarendon Press
- Hamza G. (1982): A jogászképzés reformja a Német Szövetségi Köztársaságban. *Felsőoktatási Szemle*, 31, 182–188.
- Hamza G. – Hoffmann I. (2014): A kitüntetéses doktorrá avatás előzményei és mai helyzete a magyar és osztrák jogászképzésben. *Magyar Tudomány*, 175, 7, 849–854. <http://www.matud.iif.hu/2014/07/10.htm>
- Kiss É. (2014): A tudományos minősítés nemzetközi gyakorlata egy kérdőíves felmérés tükrében. *Magyar Tudomány*, 175, 9, 1117–1129. <http://www.matud.iif.hu/2014/09/12.htm>
- Lakatos P. L. (2018): Az életkorlimit problematikája a felsőoktatásban és a tudományos életben – a lett Alkotmánybíróság döntése. *Jogtudományi Közöny*, 10, 441–443.

Internetes linkek

- https://www.oktatas.hu/felsooktatas/kozerdeku_adatok/felsooktatasi_adatok_kozzetetele/felsooktatasi_statistikak
- https://study.com/articles/What_are_Honorary_Doctorate_Degrees.html
- <https://www.brandeis.edu/trustees/hdr/>
- <https://www.guiadacarreira.com.br/salarios/quanto-ganha-um-professor-universitario/>
- <https://www.weforum.org/agenda/2018/12/teachers-where-most-and-least-respected/>
- <https://www.varkeyfoundation.org/what-we-do/policy-research/global-teacher-status-index-2018>